

POHIŠTVO PODLOŽNIKOV NA PODČETRTRKOVEM GOSPOSTVU V 18. STOLETJU

Angelos Baš

Če drži, da poznamo iz zgodovine naše ljudske hišne opreme skorajda samo opise kmečkih hiš iz zadnjega poldruega stoletja, ki spričujejo v okviru hišnih sestavnih delov tudi gradivo o kmečki notranji opremi, ni hkrati nič manj neoporečno, da tudi za to, najnovejšo dobo pogrešamo zaokrožene preučitve o ljudski hišni opravi na Slovenskem.

In ker je taka podoba malone vseh zvrsti naše ljudske gmotne omike, je umljivo, da je veljala v zadnjih letih večina prizadevanj v slovenski etnografiji nujnemu zbiranju preostalega in naglo pohajajočega terenskega ali novejšega blaga, da bi se tako vsaj za polpreteklo razdobje pridobili kolikor toliko zadostni viri za opredelitve naše ljudske gmotne omike.

Zavoljo tega, v nič manjši meri pa tudi zavoljo v slovenski etnografiji skoraj običajnega precenjevanja sodobnega in sodobnosti bližnjega ter hudega neupoštevanja starejšega ali slabo znanega gradiva,¹ so se v obravnavah našega ljudskega gmotnega življenja domalega dosledno in nevarno zanemarjala zgodnejša obdobja. (Kakor da bi kazalo domnevati in iskati stvaritve slovenske ljudske omike praviloma predvsem samo v našem in preteklem stoletju.)

Pričujoči spis navezuje na prispevek o hišni opremi svobodniške plasti slovenskega kmeta v 17. in 18. stoletju² ter želi ob tem dopolniti tako rekoč izjemne podatke o našem kmečkem pohištvu v razsvetljenski dobi,³ obenem pa ponovno opomniti na časovno sestavo ljudske gmotne omike.

Tako je v spodnjih vrstah predmet zanimanja pohištvo podložnikov na Podčetrtrkovem gospostvu v 18. stoletju, kakor ga odsevajo ostalinski popisi.⁴

¹ N. pr. V. Novak, O bistvu etnografije in njeni metodi, Slovenski etnograf, IX, 1956, str. 12.

² A. Baš, Hišna oprema svobodnikov na Kranjskem v 17. in 18. stoletju, Slovenski etnograf VI—VII, 1953/54, str. 121 sl.

³ R. Andrejka, Star kmečki inventar iz 18. stoletja, Etnolog, VII, 1934, str. 38 sl; krasilno plat skrinj je obdeloval F. K. Kos, Slovenska kmetska skrinja, Etnolog, XIV, 1942, str. 53 sl.

⁴ Državni arhiv Slovenije v Ljubljani: arhiv gospostva Podčetrtek, zapuščinski inventarji podložnikov.

Obravnavani zapuščinski inventarji podložnikov (in sogornikov) z gospostva Podčetrtek izvirajo večidel iz prve polovice 18. stoletja. Iz zadnjih dveh let 17. stoletja (1698, 1699) jih je samo 18; od tega se našteva pohištvo v 14 popisih. Nekaj zapuščinskih inventarjev poteka tudi še iz 50 let 18. stoletja, vendar pa so precej redki, tako da jih po 1760 z nekaterimi izjemami zmanjka.

Iz tega razdobja se je ohranilo 614 popisov podložniških zapuščin. Pohištvo je navedeno v 485 inventarjih. Z drugimi besedami: v dobri šestini ostalinskih spisov se ne omenjajo predmeti za hišno opremo. — To je umljivo. Nekateri zapuščinski inventarji namreč ne navajajo celotnega preostalega premoženja na posestvih umrlih podložnikov, temveč zlasti le nepremičnine in stanje dolgov ter tako premičnega imetja skorajda ne zapisujejo. V drugih primerih, kjer manjka v inventarjih seznam pohištvenih kosov, bo tega po vsej verjetnosti kriva hišna oprava, ki je bila očitno prav maloštevilna, zelo slabo ohranjena ali pa le doma in najpreprosteje tesarsko izdelana in pa malone brez vsake denarne vrednosti, tako da se zavoljo tega ni zapisovala kot zapuščina, ki jo velja ceniti. In naposled je v teh primerih prav tako mogoče, da premičnega pohištva po domovih, kjer se ne navaja, v resnici ni bilo, marveč da so skrinje nadomeščali pritrtjeni, stalni zaboji, kakršne poznamo še iz polpretekle dobe v podravske dimnicah (na podstrešju), drugo, tedaj prav redko opremo pa so pomenile pritrtjene in stalne klopi ob stenah,⁵ ki so podobno kakor zaboji šteje za sestavni del hiše in, kot je podoba, rabile za namene tudi drugih pohištvenih kosov, ki so bili takrat pri podložnikih v navadi (skrinje, posteljnjaki in deloma tudi mize).

Zavoljo tega lahko ohranjene, čeprav ne celotne navedbe o pohištvu podložnikov s Podčetrtkovega gospostva v prvi polovici 18. stoletja opredelimo kot razmeroma zadosten vir o tem vprašanju, saj predstavljajo domove, kjer se je natančneje in obsežneje zapisovala preostala hišna oprava; kolikor ni le-ta v celem omenjena, pa osvetljuje tako raven uporabljenih sestavin v takratnem kmečkem podložniškem pohištvu.

*

485 zapuščinskih inventarjev našteva od pohištva podložnikov na Podčetrtkovem gospostvu skrinje, omare, mize, posteljnjake in pa mentrge in kolovrate. Te omembe navajajo razen samih predmetov povečini le še njihovo število in včasih tudi velikost, medtem ko pohištva mimo nekaterih zelo redkih primerov nikoli ne opisujejo. Spričo tega so podatki teh zapuščinskih popisov prikladni predvsem za ugotovitve posameznih delov tedanjega podložniškega pohištva in njegovo povprečne ravni, vse manj pa za spoznanja o njegovem videzu.

⁵ Prim. A. Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs, II, Laibach 1791, str. 301.

Skrinje se navajajo v 461 od 485 inventarjev (prvič 1698) in so jih imeli, če upoštevamo pripombe o sestavi ostalinskih spisov, potemtakem pač pri vsaki hiši.

Njihovo skupno število v 461 podložniških domovih znaša 1612. Povprečno so bile pri hiši torej nekako po tri in pol.

Od 1612 skrinj jih dobra polovica ni natančneje opredeljena (826), približno slaba polovica pa jih je zapisana kot žitne skrinje (713). Skrinj za obleko je 73 ali okroglo 22. del vseh omenjenih skrinj. (1737 je navedena sadna skrinja). — Glede na razmerje v obsegu pri shranjevanju žita in obleke smemo domnevati, da je šlo pri neopredeljenih skrinjah zvečine za žitne skrinje, zakaj skrinje za obleko so mogle rabiti zlasti le pri bogatejših in večjih družinah, sicer pa precej manj.

V prvem desetletju 18. stoletja so bile skrinje nekaj številnejše kot pozneje. Tako je znašalo tedaj njihovo povprečno število pri hiši štiri. V drugem desetletju jih je bilo na posestvih povprečno nekaj čez tri. To število se je potlej malone nespremenjeno ohranilo v drugo polovico 18. stoletja.

Zastran njihove velikosti smo poučeni samo o žitnih skrinjah. — 1698 se omenjata dve skrinji, ki sta držali 25 celjskih škafov ali okoli 1000 litrov,⁶ ena torej približno po 500 litrov. Iz konca prvega desetletja 18. stoletja so prav tako znane skrinje podobne velikosti: 1709 so obsegale 4 skrinje v dveh primerih 46 škafov ali okoli 1794 litrov,⁷ ali ena nekako po 448 litrov. 1710 se omenja prvič 5 skrinj, ki so držale 45 škafov ali okroglo 1755 litrov (ena torej približno po 351 litrov), drugič pa 6 skrinj, ki so držale 90 škafov ali okoli 3510 litrov (ena torej približno po 585 litrov).

V drugem desetletju 18. stoletja so bile skrinje nekaj manjše. Okrog 1715 je nihala njihova prostornina med približno 150 do 350 litri. V letih 1719 in 1720 pa je običajno presejala 300 in dosegala 400 litrov.⁸

V 20. letih 18. stoletja so bile mere skrinj dokaj različne. Prevladovala so manjše skrinje, ki so obsegale nekako 150 (enkrat samo 76 litrov) do 300 litrov, ni pa manjkalo takisto večjih skrinj, ki so presegle 500 in 600 litrov in dvakrat držale tudi okoli 1170 litrov.

Za četrto desetletje razpolagamo samo s podatki iz prvih let. Tčas so bile običajne obsežnejše skrinje, blizu 500 litrov in čez (tudi preko 700 litrov). Skrinje izpod 400 litrov so bile razmeroma redke.

⁶ R. Baravalle, *Zur Geschichte der steirischen Masse*, Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, XXIX, 1955, str. 58: škaf je obsegal okoli štiri-deset litrov.

⁷ R. Baravalle, nav. delo, str. 42, 48: škaf = okrog 39 litrov.

⁸ 1715 in 1731 se je uporabljala tod kot prostorninska mera korec (Görz), ki je obsegal 39,39 litra. Po: R. Baravalle, *Zur Geschichte des Grazer Masses*, Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, XXV, 1929, str. 58 sl; isti, nav. delo, str. 48.

Zadnja omemba o prostorninah skrinj izvira iz 1748, ko se najvajata dve skrinji, ki sta držali po 780 litrov.

Zavoljo znatnih prostorninskih razločkov se ne zdi primerno ugotavljati povprečne velikosti skrinj. Lahko rečemo edinole, da so na območju Podčetrtkovega gospostva v prvi polovici 18. stoletja držale prostornine podložniških skrinj največkrat nekako 200 do 500 litrov, da pa so znane tudi večje in nikakor ne izjemne skrinje, ki se je njihova mera približevala 1000 litrom ali pa jih ponekod tudi presejala.

O podobi naših skrinj ni mogoče izreči nobene sodbe, saj ne najdemo v zapuščinskih inventarjih mimo označb o njihovem trajanju (n. pr. nove ali stare skrinje) ali pa velikosti, razen navedbe ene črne skrinje (1727), nobenih opredelitev o njihovem videzu.⁹ A tudi zapis črne skrinje ni zadosti natančen, zakaj po tej navedbi gre lahko za črno obarvano ali pa od dima očrnjeno skrinjo, ne dovoljuje pa eno-umnega odgovora. — Okovane ali poslikane in sploh krasilno obdelane skrinje se ne omenjajo nikjer.

Omare se naštevajo v 40 od 485 inventarjev (prvič 1714). Se pravi, da so jih imeli nekako v dvanajstini vseh domov, ki poznamo od njih zapuščinske popise. Čeprav je to število glede na gornje opombe o sestavi inventarjev zavoljo delnega neupoštevanja premičnin pri popisovanju kakor tudi zavoljo morebiti slabe ohranjenosti omar, ki se zato niso zdele vredne inventarizacije, — lahko morda nekoliko prenizko, pa v bistvu vendarle dodobra odseva borno razširjenost omar po takratnih podložniških domovih v Podčetrtkovem območju.

Njihovo skupno število v 40 hišah je znašalo 42. Povprečno so jih imeli torej po eno pri hiši.

Razširjenost naših podložniških omar je iz desetletja v desetletje prav polagoma naraščala in pridobila največji obseg proti sredi 18. stoletja. Vendar pa ta razvoj ni šel na račun skrinj, ki so bile v vsej tej dobi po številu zelo izenačene.

Namenov, ki so jim rabile omare, pregledani ostalinski popisi ne označujejo, razen navedb dveh jedilnih omar (1752). Toda taki primeri so bili gotovo redkejši in povezani z določenim spolnjenjem kmečke hišne oprave v razsvetljenstvu, medtem ko so se zvečine uporabljale omare kajpada kot spravila za obleke.

Tudi o videzu omar ni v zapuščinskih inventarjih nobenih podatkov. Samo 1761 se omenja okovana omara, sicer pa pogrešamo prav vsak namig o njihovi podobi.

Mize so bile pogostejše kot omare. A tudi miz niso poznali v vseh hišah, ki so se od njih ohranili zapuščinski inventarji. Naštevajo jih zgolj približna šestina ostalinskih popisov s pohištvom (76). Četudi je, kot rečeno, mogoče, da so jih imeli po številnejših domovih, pa je

⁹ Tako kaže krasilno obdelavo teh skrinj posredno in v poglavitnih potezah povezati z ustreznimi dognanji o drugih kmečkih skrinjah na Slovenskem v tej dobi: F. K. Kos, na nav. mestu.

iz tega števila nedvomno razvidno, da mize takrat še zdaleč niso bile splošen del podložniškega pohištva in da so jih zato najverjetneje nadomeščala odprta ognjišča in krušne peči.¹⁰

Njihovo skupno število v 76 domovih je znašalo 86 (prvič se omenjajo 1704). Povprečno je bila potemtakem približno po ena pri hiši.

V času, ki ga zajemajo naši inventarji, se številčna srednja mera miz ne menja.

O velikosti in pa o videzu miz manjka ponovno vsakršnih podatkov; le 1715 se navaja črna miza, ki spričuje pač od dima očrnjeni, ne pa obarvani pohištveni kos.

Posteljnjaki so pomenili najredkejšo sestavino v pohištvu Podčetrtekovih podložnikov. Medtem ko je poznala omare dvanajstina, mize pa približno šestina domov z ostalinskimi popisi, so bili posteljnjaki potrjeni samo v dobri devetnajstini hiš (25 od 485). Ne glede na njihovo nemara večje število so predstavljali tedaj posteljnjaki očitno skorajda izjemen del podložniške notranje opreme. Postelje torej tod niso bile običajno ležišče.¹¹

Skupno število posteljnjakov v 25 domovih je bilo 30 (prvič se naštevajo 1699), povprečno malone več kot eden pri hiši.

Število posteljnjakov je v obravnavani dobi postopoma naraščalo in postajalo proti sredi 18. stoletja vse večje.

Takisto ni v inventarnih navedbah o videzu ali opremi posteljnjakov nobenih podatkov.

Mentрге pomenijo le deloma sestavino pohištva ter so po svojem namenu predvsem priprava za peko kruha. Ker pa kljub temu sodijo k hišni opravi, velja upoštevati prav tako njihove omembe v zapuščinskih spisih.

Od 485 ostalinskih popisov s pohištvom se navajajo mentрге v 72 (prvič 1698). Dokazane so torej malone v sedmini vseh domov, kar pa bo morda zopet prenizko resnično število.

Njihovo skupno število v 72 domovih je znašalo 77: povprečno je bila po ena pri hiši.

Opisov mentrg ne najdemo v inventarjih nikjer.

Mentрге so bile številčno v vsem času, ki izvirajo iz njega naši zapuščinski spisi, v precejšnji meri izenačene. — Delež domov, kjer so mesili kruh v mentrgah, bo po izrečenih opombah o sestavi inventarjev, kot se zdi, večji, vendar pa je po drugi strani spričo teh navedb neoporečno, da mentрге v tem času in prostoru niso bile splošna pri-

¹⁰ Prim. R. Meringer, Beiträge zur Hausforschung, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXXIV, 1904, str. 157 d; M. Murko, Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXXVI, 1906, str. 115 sl.

¹¹ Prim. M. Murko, na nav. mestu.

prava za mesenje krušnega testa, temveč da so se morale uporabljati v ta namen očitno tudi še druge naprave (nečke), ki jih pa v inventarnih zapisih ni mogoče potrditi, ker se, taka je podoba, kot zgolj neznatno obdelani kosi lesa pač niso štele med cenitve vredno ostalino na posestvih.

Kolovrati prav tako ne pomenijo izrečnega pohištva, marveč pravzaprav orodje, vendar pa sodijo, tako kakor mentrge, k hišni opravi.

Od 485 zapuščinskih inventarjev s pohištvom se omenjajo kolovrati v 87 (prvič 1698). Potemtakem so izpričani v slabi petini teh podložniških domov, kar pa bo najbrž ponovno nekaj prenizko število.

Vseh skupaj jih je bilo v 87 domovih 136 ali povprečno poldrugi pri hiši.

Tudi opisov kolovratov ni najti v inventarjih. — Razširjenost kolovratov se v posameznih desetletjih ni spreminjala.

*

Povzetek iz pridobljenih inventarnih podatkov se sestavlja takole.

Pohištvo podložnikov s Podčetrtkovega gospostva v prvi polovici 18. stoletja je bilo po sestavi dokaj borno. Sodeč po zapuščinskih spisih, so poznali samo skrinje (žitne in skrinje za obleke), omare, mize, posteljnjake in pa mentrge in kolovrate. Razen enega, natančneje neopredeljenega svečnika iz 1747 niso v teh virih dokazljivi nobeni drugi sestavni deli hišne opreme.

Splošen, tako rekoč na vsakem domu znan pohištveni kos je bila edinole skrinja. Povprečno so jih imeli pri hiši nekako po tri in pol. — Na začetku 18. stoletja so bile skrinje nekoliko pogostejši del podložniškega pohištva kakor v poznejših desetletjih.

Prostornini skrinj je zavoljo zelo različnih sporočenih mer težko določiti srednjo izmero. Največkrat se vsekakor navajajo žitne skrinje, ki so držale nekako po 200 do 500 litrov, vendar pa so marsikdaj izpričane tudi še večje skrinje, ki so včasih presegale celo prostornino 1000 litrov.

O videzu skrinj ni mogoče iz pregledanih inventarjev posneti ničesar.

Mimo skrinj ni bilo nobenih drugih pohištvenih kosov, ki bi bili po podložniških domovih v Podčetrtkovem območju splošno uveljavljeni. — Omare (za obleke in jedilne omare) so ugotovljene približno v dvanajstini inventarjev s pohištvom. Tudi če velja glede na pokazane vidike, ki so se po njih popisovale podložniške zapuščine, to število nekoliko zvišati, je delež omar v takratni in tamkajšnji podložniški notranji opremi nedvomno precej redek.

Mize so bile sicer pogostejše kot omare, a tudi zanje se ne da dokazati splošna uporaba: naštevajo se samo v šestini inventarjev s

pohištvo. Čeprav je treba iz znanih razlogov tudi to število povečati, je vendarle na dlani, da so mize v oni dobi še marsikje nadomeščala odprta ognjišča in krušne peči.

Posteljnjaki so bili najredkejši in skoraj že izjemni del pohištva Podčetrtekovih podložnikov. Naštevajo se le v devetnajstini domov s pohištvenimi inventarji, kar dokazuje ne glede na njihovo višje resnično število, da postelje tedaj niso pomenile običajnih podložniških ležišč, marveč da so namesto njih rabile pač pritrjene in stalne klopi ob stenah (ki so štele kot sestavni del kmečke hiše in zato v zapuščinskih inventarjih niso zapisane).

Prav kakor za skrinje nimamo tudi za omare, mize in posteljnjake nobenih inventarnih izpovedi o njihovem videzu. — Zastran številčne razširjenosti pa se da ugotoviti, da je bilo omar in posteljnjakov proti sredi 18. stoletja vse več, medtem ko se številčna mera miz ni spreminjala.

Razen navedenega pohištva so od predmetov hišne oprave izpričane še mentrge in kolovrati. A tudi ti niso pomenili splošnih sestavin v takratni podložniški notranji opremi. Resda pa se naštevajo pogosteje kot omenjeni pohištveni kosi: mentrge nekako v sedmini, kolovrati pa v slabi petini inventarjev; po njihovem višjem resničnem številu smemo sklepati, da so se dovolj znatno uporabljale.

Tudi za te dele hišne opreme ni ohranjenih nobenih opisov.

Medtem ko je bilo skrinj pri hišah povprečno po tri in pol, je znašala povprečna mera drugega pohištva, se pravi omar, miz in posteljnjakov, po domovih, ki so jih imeli, približno po en kos. Enak je bil povpreček takisto pri mentrgah, kolovratov pa je bilo nekaj več: povprečno poldrugi pri hiši.

V opravnih ravni podložnikov in sogornikov ni mogoče dognati razločkov.

*

Te sklepe je težavno postaviti v pravi okvir, ker imamo za zaokroženo podobo o kmečkem pohištvu na Slovenskem v 18. stoletju zelo malo obravnavanega gradiva. Doslej je ugotovljena edinole hišna oprema svobodnikov na Kranjskem v 17. in 18. stoletju,¹² medtem ko drugo gradivo o tem vprašanju še ni bilo načeto.¹³

Zavoljo tega lahko ocenjujemo gornja spoznanja samo s primerjavo o istodobnih pohištvenih razmerah pri kranjskih svobodnikih.¹⁴

¹² A. Baš, na nav. mestu.

¹³ Inventarji podložnikov z Gornjegrajskega (Škofijski arhiv v Ljubljani), z brežiškega in ljutomerskega območja (Državni arhiv Slovenije v Ljubljani), z ozemelj raznih fara (po župnijskih arhivih) in posamezni ohranjeni inventarji po kmečkih domovih.

¹⁴ R. Andrejka, na nav. mestu, je objavil inventar Janeza Kalana, stirpniškega župana, iz 1725, ki pa zavoljo stanu in gostilne v hiši popisanca ne

Tudi pri teh so bile najpomembnejši del hišne oprave skrinje (za žito, živež in obleke), in sicer do 50 let 18. stoletja. Dotlej so številčno jasno prevladovale nad drugimi pohištvenimi kosi, potlej pa jih je razmeroma manj. — V prvi polovici 18. stoletja je bilo po kranjskih svobodniških domovih povprečno po 11 skrinj, pozneje pa se je to število znižalo. V podložniških hišah na Podčetrtkovem gospostvu pa so poznali v tem času povprečno le po tri in pol skrinje. Razložek v pohištvu svobodnih in podložnih kmetov je bil torej izdaten.

Omare so bile pri kranjskih svobodnikih razmeroma precej redke; navedene so samo v dobri tretjini zapuščinskih inventarjev, povprečno poldruga pri hiši, medtem ko so pri naših podložnikih potrjene nekako iz dvanajstine domov. — Od svobodnikov so imeli omare le najpremožnejši. Zato je šlo pri njihovih omarah za močno meščansko ali plemiško določene pohištvene kose, ki bi jih po njihovih, sicer prav skopih opisih sodeč lahko ugotovili tudi v tedanjih meščanskih ali plemiških inventarjih. Nasploh pa so bile omare pri kranjskih svobodnikih v 18. stoletju maloštevilne, vendar pa so presegle po svoji razširjenosti omare podložnikov s Podčetrtkovega gospostva v razmerju 4 : 1.

Mize so dokazane pri kranjskih svobodnikih v 18. stoletju malone vselej. Povprečno jih je bilo v njihovih hišah nekaj več kot po tri. Na Podčetrtkovem gospostvu pa so pri podložnikih ugotovljene mize samo v šestini domov, povprečno po ena.

Takisto se posteljniki v 18. stoletju pri svobodnikih na Kranjskem omenjajo skorajda povsod; povprečno nekaj manj kot po trije. Pri Podčetrtkovih podložnikih pa so bili posteljniki, kot dognano, domalega izjemni del notranje opreme, izpričani samo v devetnajstini domov, in to povprečno po eden pri hiši.

Kakor ni za naše spoznano podložniško pohištvo v ostalinskih popisih v bistvu nobenih podatkov o njihovem videzu, tako je malone enako tudi s podobo o kranjskem svobodniškem mobilijaru. Redki ohranjeni popisi o njihovi opravi potekajo skoraj izključno le iz zapuščin svobodnikov, ki so bili v plemiški službi in ki so spričo tega živeli v višjih, izjemnih razmerah in se deloma ponašali z nekmečkim pohištvom, kakršno se je kot posebnost v inventarjih na kratko opisalo. V splošnem pa pogrešamo prav tako pri kranjskih svobodnikih podatke o videzu njihovega pohištva.

Od druge hišne oprave se navajajo mentrge pri kranjskih svobodnikih v 18. stoletju le v treh od 17 inventarjev. To je skoraj enako razmerje kot pri navedbah naših podložnikov, kjer so omenjene mentrge nekako v sedmini zapuščinskih popisov. Številčni povpreček pa

osvetljuje prave kmečke notranje opreme. Od pohištva se v tem ostalinskem spisu navaja 5 posteljnjakov, 8 miz, 1 naslonjač, 8 stolov, 17 skrinj, 7 kolo-vratov in 1 mentrga.

je bil pri svobodnikih višji: po dve, medtem ko je bila pri Podčetrškovih podložnikih le po ena pri hiši.

Kolovrati so potrjeni v dobri tretjini kranjskih svobodniških domov v 18. stoletju, pri Podčetrškovih podložnikih pa v slabi petini. Svobodniške hiše na Kranjskem so jih imele povprečno nekaj več kot po štiri, podložniki s Podčetrškovega gospostva pa enega in pol. — Pri podložnikih pod Mariborom pa so v istem času dokazljivi kolovrati v polovici domov, in sicer povprečno nekaj več kot po dva pri hiši.¹⁵

Ob kratkem: pri vseh delih pohištva in hišne oprave nasploh spričujejo zapuščinski inventarji kranjskih svobodnikov izdatno višjo raven kakor Podčetrškovi podložniki. Izjemo pomenijo le mentrge, ki jih je bila pri obojih precej enaka mera in so jih, kot se zdi, pri enih in drugih nadomeščale ponavadi pač nečke. Sicer pa so bile pri svobodnikih na Kranjskem poleg skrinj tudi mize in posteljnjaki¹⁶ dokaj splošni pohištveni kosi, medtem ko so bile pri Podčetrškovih podložniki na splošno običajne zgolj skrinje. Omare so bile redkejšje pri obojih, vendar pa v razmerju 4 : 1. In naposled je bila tudi preja pri svobodnikih boljje razvita kot pri podložnikih v Podčetrškovem območju. A kot je podoba, to pri nas tedaj ni bil običajen pojav, zakaj podložniki v mariborski okolici so poznali takrat v povprečju kolovrate v številnejših domovih kot kranjski svobodniki, čeprav so imeli le-ti pri posameznih hišah, kjer se je predlo, povprečno po več kolovratov kakor podložniki pod Mariborom (v razmerju 2 : 1).

Poleg navedenih predmetov pa je svobodniško pohištvo na Kranjskem poznalo v 18. stoletju še druge sestavine, ki jih naši podložniški ostalinski popisi ne naštevajo. — Mimo skrinj, omar, miz, posteljnjakov (od izrečnega pohištva) in pa mentrg in kolovratov so bili takrat svobodniški domovi opremljeni še s stoli, in to dobra polovica hiš, povprečno s skoraj po 8. Njihova oblika iz inventarnih zapisov ni razvidna.

In mimo stolov so se nekateri premožnejši svobodniki ponašali tudi s klečalniki.

Drugače kot Podčetrškovi podložniki, ki, kot rečeno, rázen borgega pohištva in pa mentrg in kolovratov niso izkazovali nobenih drugih delov notranje opreme, so premgli svobodniški domovi takisto še druge nepohištvene kose hišne oprave. — Tretjina svobodniških hiš v 18. stoletju je bila ozaljšana s slikami (navadno s pozlačenimi ali

¹⁵ A. Baš, Orodja na kmečkih gospodarstvih pod Mariborom v 18. stoletju, Slovenski etnograf, VIII, 1955, str. 119 d.

¹⁶ Iz 18. stoletja je ugotovljena pri kranjskih svobodnikih tudi posteljna oprema. Tako je bilo rjuh pri hišah po navadi nekaj več kot posteljnjakov; največkrat so bile iz hodničnega platna, neredko pa tudi iz praznjega platna. Pernic, vzglavnikov in prešitih odej pa niso poznali povsod, marveč približno samo v polovici domov; zavaljo precej različnih omenjenih števil ni primerno določevati njihovega povprečja. Kolikor je navedena prevleka pernic in vzglavnikov, je šlo navadno za dvonitnik. Spalj so na slami; žimnice se praviloma ne naštevajo; prav tako tudi ne posteljna pregrinjala.

črno luženimi okviri), kjer nahajamo poleg večine del z nabožnim značajem včasih tudi že krajine, tihožitja in portrete. — Izjemna pa so bila tedaj pri kranjskih svobodnikih ogledala; prav tako tudi španske stene in okenske zavese.

Nadalje je bila približno tretjina sporočenih kranjskih svobodniških hiš iz 18. stoletja opremljena z medeninastimi, železnimi in lesenimi urami in pa s svečniki, ki so bili povečini železni (v vseh Podčetrtkovih podložniških inventarjih je zapisan le eden, 1747).

*

Tako smo pregledali zajeto prgišče. V njem resda ni bilo posebnih dragotin, vendar pa peščica zanimivih drobcev, ki smo z njimi in še nekaterimi drugimi sestavili par mozaičnih odlomkov za podobo našega kmečkega pohištva v 18. stoletju.

Zusammenfassung

DIE MÖBEL DER UNTERTANEN DER GRUNDHERRSCHAFT PODČETRTEK (WINDISCH-LANDSBERG) IM 18. JAHRHUNDERT

Die vorangegangenen Zeilen setzen den Bericht über die Hausausstattung der Krainer Freisassen im 17. und 18. Jahrhundert (Slovenski etnograf, VI—VII, 1953/54, S. 121—158) fort und versuchen damit die äusserst knappen Angaben über unsere Bauernmöbel in der Aufklärungszeit zu bereichern. Der Gegenstand des obigen Aufsatzes sind die Möbel der Untertanen der Grundherrschaft Podčetrtsek im 18. Jahrhundert, wie sie in den Hinterlassenschaftsinventaren angeführt werden.

Die behandelten Hinterlassenschaftsinventare der Untertanen von Podčetrtsek stammen grösstenteils aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Aus den letzten zwei Jahren des 17. Jahrhunderts sind deren 18; in diesen werden die Möbel in 14 Inventaren aufgezählt. Etliche Hinterlassenschaftsinventare entstammen auch den 50er Jahren des 18. Jahrhunderts, doch werden sie immer seltener bis sie nach 1760 mit einigen Ausnahmen allmählich völlig versiegen.

Aus dieser Zeit sind uns 614 Hinterlassenschaftsinventare erhalten. Die Möbel werden in 485 Inventaren angegeben, oder mit anderen Worten: im guten Sechstel der Hinterlassenschaftsinventare werden die Möbel nicht erwähnt. — Das ist verständlich, da einige Inventare nicht das gesamte Vermögen auf den Besitzungen der verstorbenen Untertanen angeben, sondern meistens nur das Unbewegliche und die Schulden, so dass das bewegliche Vermögen fast gar nicht aufgezeichnet wurde. In anderen Fällen, wo in den Hinterlassenschaftsinventaren die Verzeichnisse von Möbelstücken fehlen, ist daran augenscheinlich die Hausausstattung schuld, da sie offensichtlich ziemlich rar, im schlechten Zustand oder nur zu Hause und zimmermannsartig erzeugt, daher auch fast ohne Geldwert und wurde aus diesem Grunde nicht als schätzenswerte Hinterlassenschaft eingetragen. Endlich ist es in solchen Fällen ebenso möglich, dass bewegliche Möbel in Häusern, wo sie nicht angeführt wurden, tatsächlich nicht vorhanden waren, sondern die Truhen durch ständige Kästen ersetzt wurden, wie sie uns solche aus der halbvergangenen Zeit auf den Dach-

böden der Rauchstubenhäuser im Draugebiete bekannt sind; die übrige, in jener Zeit recht dürftige Hausausstattung bedeuteten befestigte ständige Bänke längs der Zimmerwände, die gleichfalls ähnlich wie die Kästen als Bestandteile der Häuser gezählt und wie es scheint auch für Zwecke anderer Möbelstücke (Truhen, Bettgestelle und teilweise auch Tische), die bei den Untertanen sonst im Gebrauche waren, verwendet wurden.

Von diesem Gesichtspunkt sind wir berechtigt die erhaltenen, wenn auch nicht vollständigen Angaben über die Untertanenmöbel bei der Grundherrschaft Podčetrtek in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts als genügende Quelle für diese Frage zu werten, da sie uns Häuser mit genauer und umfangreicher aufgezeichneten Ausstattung vorführen. Soweit diese nicht zur Gänze angegeben ist, wird dadurch der Anteil der einzelnen Möbelstücke in unserer Untertanenhausausstattung des 18. Jahrhunderts gekennzeichnet.

485 Hinterlassenschaftsinventare erwähnen von den Möbeln der Herrschaftsuntertanen Truhen, Kästen, Tische, Bettgestelle, Mehltruhen und Spinnräder. Diese Angaben enthalten ausser den Aufzeichnungen einzelner Möbelgegenstände meistens nur noch ihre Zahl und gelegentlich auch ihre Grösse, während die Möbel mit einigen sehr seltenen Ausnahmen niemals irgendwie näher beschrieben werden. Deshalb dienen die Angaben der behandelten Hinterlassenschaftsinventare fast ausschliesslich der Feststellung einzelner Möbelstücke und ihres Durchschnittsniveaus, kaum jedoch der Kenntnis ihres Aussern.

Eine Zusammenstellung der gewonnenen Anführungen aus den Hinterlassenschaftsinventaren ermöglicht uns festzustellen, dass die Untertanenmöbel auf der Grundherrschaft Podčetrtek in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts ihrem Bestande nach ziemlich armselig waren, da diese Untertanen nur Getreide- und Gewandtruhen, Kästen, Tische, Bettgestelle, Mehltruhen und Spinnräder ihr Eigen nennen konnten. Ausser einem nicht näher festzustellbaren Leuchters aus dem Jahre 1747 sind keine anderen Möbelstücke nachzuweisen.

Ein, in jedem Hause vorhandenes Möbelstück war nur die Truhe. Durchschnittlich gab es in jedem Hause drei und einhalb Truhen. — Am Anfange des 18. Jahrhunderts treten sie etwas öfter auf als in den späteren Jahrzehnten.

Ein Mittelmass der Truhen zu bestimmen ist es wegen der recht verschiedenen Massangaben schwer. Meistens werden Getreidetruhen mit Rauminhalt von 200 bis 500 Liter angeführt, doch sind mehrmals auch grössere Truhen, mit mehr als 1000 Liter Rauminhalt erwiesen.

Ausser den Truhen waren keine anderen Möbelstücke in den Untertanenhäusern bei Podčetrtek allgemein. Die Kästen (für Gewänder und Speisen) sind nur in einem Zwölftel der Hinterlassenschaftsinventare nachgewiesen. Wenn wir auch ihren Anteil auf Grund der angeführten Gesichtspunkte für die Anlage der Hinterlassenschaftsinventare etwas erhöhen dürfen, so bleibt der Anteil der Kästen in der damaligen Untertanenhausausstattung doch gering.

Verbreiteter als die Kästen waren die Tische, doch ist auch für diese kein allgemeiner Gebrauch nachzuweisen: angeführt werden sie nur in einen Sechstel der Hinterlassenschaftsinventare. Obwohl man diesen Anteil aus angegebenen Gründen erhöhen muss, ist es sicher, dass in diesem Zeitalter die Tische mancherorts durch offene Herde und Backöfen ersetzt wurden.

Selten und fast als Ausnahme unter den Möbestücken der Untertanen von Podčetrtek waren die Bettgestelle. Angeführt werden sie durchschnittlich in jedem neunzehnten Hinterlassenschaftsinventar; die Bette waren demnach in jener Zeit noch kein allgemein verwendetes Untertanennachtlager, ihre Stelle haben wohl noch ständige, in den Hinterlassenschaftsinventaren als Hausausstattung nicht aufgezählte Bänke an den Zimmerwänden eingenommen.

Ihrer Zahl nach werden die Bettgestelle, zugleich mit den Kästen, gegen die Mitte des 18. Jahrhunderts häufiger, während die Zahl der Tische im behandelten Zeitalter ziemlich gleichblieb.

Ausser angeführten Möbelstücken werden noch Mehltruhen und Spinnräder erwähnt. Doch auch diese waren keine allgemeinen Bestandteile der damaligen Untertanenausstattung. Wohl wurden sie öfters als die behandelten Möbelstücke aufgezählt: die Mehltruhen in einen Siebentel und die Spinnräder kaum in einem Fünftel aller Hinterlassenschaftsinventare. Ihrer tatsächlich höheren Zahl nach dürfen wir annehmen, dass sie eine breitere Verwendung gefunden haben.

Während ein Haus im Durchschnitt drei und einhalb Truhen aufwies, waren die Kästen, Tische und Bettgestelle durchschnittlich in Häusern, die sie besaßen, durch ein Stück vertreten. Die gleiche Durchschnittszahl galt für die Mehltruhen; etwas verbreiteter waren die Spinnräder, je ein und einhalb in einem Untertanen Hause.

In der Ausstattung der Untertanen und der Bergholde sind keine Unterschiede festzustellen.